

Elmanto MEILAUŠ, Lietuvos istorijos instituto (2001 Vilnius, Kražių 5, tel. 261-49-35) Miestų tyrimų skyriaus vyr. m. darbuotojo, hum. m. dr.

A T S I L I E P I M A S

apie Lenkijos Respublikos vadovėlius – T. Małkowski, J. Rzeźniowiecki, *Historia*, Podręcznik dla klasy I gimnazjum, Gdańskie wydawnictwo oświatowe, 2008

ir

Śladami przeszłości, Podręcznik do historii dla klasy pierwszej gimnazjum, pod redakcją St. Roszaka, Warszawa: Nowa era, 2009

Abu vadovėliai yra įdomūs ir informatyvūs, geros poligrafinės kokybės, bet apima laikotarpį tik iki brandžiųjų viduramžių, todėl juose su Lietuva susijusių duomenų dar nėra.

Elmanto MEILAUTS, Lietuvos istorijos instituto (2001 Vilnius, Kražių 5, tel. 261-49-35) Miestų tyrimų skyriaus vyr. m. darbuotojo, hum. m. dr.

A T S I L I E P I M A S

apie Lenkijos Respublikos vadovėlių – L. Trzcionkowski, L. Wojciechowski, *Historia. Starożytność, średniowiecze*, Podręcznik dla gimnazjum, klasa 1, Warszawa: Wydawnictwo Szkolne PWN, 2009

Podręcznik dopuszczony do użytku szkolnego... na podstawie recenzji rzeczoznawców: prof. dr hab. E. Kowalczyk-Heyman, dr. P.M. Ungera, dr. A. Cegięły.

Vadovėlyje išdėstyta istorija nuo seniausių laikų iki XVI a. Tekstai įdomūs ir informatyvūs, daug pagalbinių medžiagų, iliustracijų (gal tik abejotinas gausus XIX a. dailininko J. Matejkos Lenkijos valdovų portretų naudojimas) bei žemėlapių. Beje, su žemėlapiais susijusios pirmos kelios pastabos – žem. *Początki chrześcijaństwa* (p. 70) dabartinės Lenkijos teritorijoje jau pažymėti slavai (baltų nėra), o žem. *Wędrówki ludów...* (p. 73) jau jų nebėra (kaip ir baltų), nors vėliau tekste (p. 105) mini, kad būtent tautų kraustymosi metu slavai atsirado dabartinės Ukrainos teritorijoje. O žem. *Słowianie IX-X w.* (p. 107) nepažymėti slavų kaimynai baltai ir germanai.

Rašant apie Lietuvą (p. 160) gal vertėtų paminėti, kad lietuvių kovos su vokiečių ordiniais truko beveik 200 metų. Tik vienu sakiniu paminėtas Žalgirio mūšis (p. 161), tik toliau (p. 164-165) įdėtas J. Matejkos paveikslas *Bitwa pod Grunwaldem* su komentarais. Pridėtos dvi visiškai neinformatyvios ir viena kitai prieštaraujančios mūšio schemos. Kaip labai neaiškus bei dviprasmiškas ir pats mūšio aprašymas (p. 165), pvz., rašoma, kad *Wojska prawego skrzydła* (t.y. lietuviai) *zaczęły się cofać, następnie duża ich część rzuciła się do ucieczki*, mūšio lauke liko tik Smolensko pulkai, o apie lietuvių grįžimą į mūšio lauką nė žodžio. Visiškai neišryškinta šios pergalės reikšmė Lenkijai ir Lietuvai (rašoma tik apie šių valstybių tarptautinio autoriteto augimą).

Rašant apie Krėvos sutartį vertėtų paminėti, kad tarp abiejų valstybių buvo užmegzta personalinė unija ir rašyti apie *państwo polsko-litewskie* (p. 162 ir 163) iki Liublino unijos neteisinga. Iš teksto apie Horodlės uniją (p. 161) atrodo, tarsi visa katalikiška lietuvių šlėkta priėmė lenkiškus herbus (tuo tarpu tik 47 giminės). Iš teksto apie Konstancos susirinkimą (p. 162) atrodo, kad lietuvių ten nebuvo, o jos interesus ginė tik lenkai, beje, nors paminėtas P. Włodkowiczius, bet jo veikla ginant ir lietuvių interesus neišryškinta.

Elmanto MEILAUŠ, Lietuvos istorijos instituto (2001 Vilnius, Kražių 5, tel. 261-49-35) Miestų tyrimų skyriaus vyr. m. darbuotojo, hum. m. dr.

A T S I L I E P I M A S

apie Lenkijos Respublikos vadovėlių – K. Kowalewski, I. Kąkolewski, A. Plumińska-Mieloch, *Blżej Historii*, Podręcznik dla gimnazjum, klasa 1, Warszawa: WSiP, 2009

Podręcznik dopuszczony do użytku szkolnego... na podstawie recenzji rzeczoznawców: dr. P.M. Ungera, dr. hab. B. Wagner, mgr. M. Dziurzyńskiej-Ścibior.

Vadovėlis apima laikotarpį nuo seniausių laikų iki XV a. pabaigos. Yra gerai iliustruotas, nemažai žemėlapių, tekstai įdomūs ir informatyvūs, daug naujų terminų paaiškinimų, pateikiamos įvairios su dėstoma tema susijusios įdomybės, šaltinių citatos, skyrių pabaigoje koncentruotai pateikiama medžiaga pakartojimui. Visumoje vadovėlis palieka gerą įspūdį.

Lietuva pirmą kartą minima p. 233 skyriaus pavadinime: *21. Ot unii węgierskiej do unii litewskiej*, skyriaus pradžioje paminima, jog dinastinės unijos buvo neretas reiškinys viduramžių Europoje ir aptariami santykiai su Vengrija. Žodynėlyje trumpai paaiškinama kas tai yra unija ir kuo skiriasi personalinė (dinastinė) unija nuo realios unijos. Po to per pusę puslapio (p. 233-234) trumpai aptariama Lietuvos istorija iki XIV a. pabaigos. Čia įsivėlė keletas klaidų – neteisingas yra tvirtinimas, kad po Mindaugo mirties *państwo się rozpadło* ir, kad *Na przełomie XIII i XIV w. Litwę ponownie zjednoczył w jedno państwo Giedymin*. Toliau viskas išdėstyta trumpai, aiškiai ir teisingai.

Sekančiame skyrelyje (p. 234-236) išdėstyta kodėl ir kaip buvo pasirašyta Krėvos sutartis bei ką iš to laimėjo abi šalys. Ne kartą akcentuojama *Unia Polski i Litwy*, bet nei karto šiame vadovėlyje nepaminima, jog tai buvo personalinė unija, nors rašant toliau apie santykius su Vengrija XV a. *unia personalna* akcentuojama (p. 239, 256). Todėl, rašant toliau apie tai kas dėjosi Lenkijoje per visą XV a., mokiniui gali susidaryti klaidingas įspūdis, jog visos tos reformos vyko ir LDK. Todėl vertėtų bent trumpai paminėti kokie skirtumai liko tarp LDK ir Lenkijos, ir ne tik iki Vytauto mirties (p. 236, 238). Yra ir keletas netikslumų, pvz. neteisingas tvirtinimas, kad po Krėvos sutarties *Kończyła też waśnie graniczne między Polską i Litwą* (p. 235), nes tokie ginčai tęsėsi per visą XV a. Arba, rašoma (p. 236), kad *Krzyżacy zajęli Żmudź*, nors Žemaitija buvo ne užkariauta, o Vytauto dėl įvairių aplinkybių atiduota. Žalgirio mūšis aprašytas labai trumpai (p. 237), bet visiškai neišryškinta jo reikšmė Lenkijos ir Lietuvos, o iš dalies ir Europos istorijose.

Labai gerai, kad aprašoma Krokuvos universiteto prof. P. Włodkowiciaus veikla Konstancos susirinkime ginant Lietuvą (p. 248-249). Visumoje, be čia išdėstytų kelių netikslumų ir pageidavimų, vadovėlis lenkų moksleiviams suteikia minimumą žinių apie Lietuvos istoriją iki XV a. pabaigos.

Elmanto MEILAUŠ, Lietuvos istorijos instituto (2001 Vilnius, Kražių 5, tel. 261-49-35) Miestų tyrimų skyriaus vyr. m. darbuotojo, hum. m. dr.

A T S I L I E P I M A S

apie Lenkijos Respublikos vadovėlį – I. Kąkolewski, A. Plumińska-Mieloch, *Blżej Historii*, Podręcznik dla gimnazjum, klasa 2, Warszawa: WSiP, 2009

Podręcznik dopuszczony do użytku szkolnego... na podstawie recenzji rzeczoznawców: dr. P.M. Ungera, dr. hab. B. Wagner, mgr. D. Dziurzyńskiego.

Šis vadovėlis yra iš esmės tų pačių autorių vadovėlio I gimnazijos klasei tęsinys ir todėl analogiškai suformuotas.

8 skyrius (p. 48-53) vadinasi *Polska i Litwa pod rządami ostatnich Jagielonów* ir faktiškai skirtas tik santykiams su kaimyninėmis valstybėmis. Tik šiame vadovėlyje užakcentuota, kad Lenkija ir LDK *w I połowie XVI w. pozostawały jeszcze dwoma odrębnymi państwami, ... i połączonymi węzłem unii personalnej...* (p. 48). Čia aprašant konfliktą su Maskvos valstybe nuo XV a. pab. įsivėlė klaida nurodant, kad jis prasidėjo *od panowania Aleksandra Jogiellończyka (1501-1506)*, o reikėtų nurodyti datą nuo kada jis buvo Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu, tai yra nuo 1492 m. Neblogai, nors gal ir per trumpai aprašytas Livonijos karas XVI a. II pus. (p. 51) ir LDK dalyvavimas bei jos nesėkmės, kurios stūmė į artimesnius santykius su Lenkija (p. 53). Gal kiek per daug dėmesio skiriant gan nereikšmingam Lenkijos laivyno istorijos epizodui (p. 52). Bet paminint, kad šis karas turėjo tęsinį ir XVII, ir XVIII a. pradžioje, nurodoma, kad be kitų valstybių tuose konfliktuose dalyvavo *Polska*, nors bendroje valstybėje pagrindinę karo naštą ir tada nešė LDK. Visas 10 skyrius yra skirtas Liublino unijos aprašymui (p. 59-62). Iš esmės teisingai išdėstyti motyvai kurie stūmė abiejų pusių šlėktą link glaudesnės unijos, bet reikėtų dar paminėti lenkų šlėktos norą įsitvirtinti plačiose LDK žemėse, ypač Ukrainoje. Taip pat, gal kiek ir per trumpai, bet gan aiškiai aprašytos unijos pasirašymo aplinkybės (p. 60-61). Bet aprašant patį unijos aktą (tame tarpe ir cituojant šaltinį, p. 62, t.p., p. 80) minimi tik tai kas po unijos buvo bendro, t.y. – valdovas, seimas, užsienio politika, pinigai ir pan., bet visiškai neminimi išlikę skirtumai tarp valstybių, net tokie, kad kiekviena iš šalių turėjo atskirus įstatymus, vyriausybes, kariuomenes, sienas, išdus ir pan. Tokių dalykų neišaiškinimas autoriams vėliau leidžia vadovėlyje dažnai minėti tik Lenkiją, kai reikėtų minėti bendrą Lenkijos ir Lietuvos valstybę, arba apibendrinantį pavadinimą *Zrzeczpospolita*. Vertėtų taip pat palyginti Liublino uniją su dabartine Europos Sąjunga. Mokinį gali kiek klaidinti ir žemėlapis *Polska i Litwa po unii lubelskiej* (p. 60), kur užrašas *Litewskie* uždėtas ant Ukrainos, nors ji jau buvo prijungta prie Karūnos.

Skyrelyje apie daugiatautę Respubliką, kiek abejotinas kalbinę situaciją XVI a. iliustruojančiame žemėlapyje (p. 74) lenkiškai kalbančių salelės pažymėjimas prie Vilniaus. Toks žymėjimas XVI a. būtų teisingas tik pačiame Vilniaus mieste.

Skyriuje apie Vazų laikotarpį, prie Zigmanto Vazos portreto įsivėlė korektūros klaida, jo valdymo pradžia pažymėta 1597, o ne 1587 m. (p. 113). Taip pat žemėlapyje *Europa do pokoju westfalskiego (1648)* neteisingai pažymėtos Respublikos sienos, nes Smolenskas paliktas Rusijos pusėje, nors tuo metu priklausė LDK (p. 114). Minint Kremliaus užėmimą 1610 m. ignoruojami lietuviai, kaip ir aprašant Smolensko karą 1633 m. (p. 120). Įtvirtinant mokinių žinias (p. 123) apie situaciją po Polianovo taikos yra politiškai ir istoriškai neteisingas teiginys, kad *w 1634 r. państwo polsko-litewskie otrzymało oficjalne potwierdzenie swego panowania nad rozległymi obszarami zachodniej*

Rosji, nes Rusijos šios žemės (Smolenskas ir kt.) tapo tik po 1686 m. Amžinosios taikos, o iki tol dėl šių žemių vienodomis teisėmis nuo XIV a. kovojo ir ginčijosi LDK ir Maskvos valstybė. Taip pat abejotinas ir ten pat esantis teiginys, kad *na początku panowania Władysława IV Wazy Rzeczpospolita była największym (po Rosji)... państwem...* Toks teiginys labiau tiktų apibūdinti Zigmanto Vazos valdymo laikotarpį po Deulino paliaubų 1618 m. (palyginti žemėlapi p. 122). 1654-1667 m. Rusijos karas prieš Lenkijos ir Lietuvos valstybę įvardintas, kaip *wojna między Polską a Rosją* (p. 127), nors daugiausiai nuo šios agresijos nukentėjo ir bene didžiausią šio karo naštą nešė LDK. Šio karo aprašymui skirta neleistinai mažai vietos (tik nepilnos 9 eilutės, švedų “tvanui” 4 psl.), nors neabejotinai būtent Maskvos agresija turėjo skaudžiausių pasekmių Abiejų Tautų Respublikai ir nuo šio momento prasidėjo jos smukimas. Tarp įsimintinų XVII a. datų šis karas (1654-1667 m.) net nepaminimas (p. 156).

Aprašant XVII a. pradžios karą su švedais tradiciškai bandoma ignoruoti lietuvius. Pvz., nenurodoma, kad J.K. Chodkevičius buvo Lietuvos, rašoma *pomimo kilku świetnych zwycięstw polskich*, nors tai daugiau buvo lietuvių arba bendros pergalės. Paaiškinime prie paveikslo (p. 129) rašoma, kad *...pod Kircholmem (1605)... wojska polsko-litewskie* (o turėtų būti - *litewsko-polskie*). Panašiai ir aprašant 1620-1621 m. karą su turkais, lietuviai ir net J.K. Chodkevičius nepaminėti (p. 140).

P. 203 įsivėlė korektūros klaida, nes turėtų būti ne švedų karalius Karolis XI, o XII.

Aprašant Stanislovo Augusto valdymo epochą, vėlgi tradiciškai rašoma, kad buvo padalinta tik Lenkija (*I, II, III rozbiór Polski*). Autoriai, kad išvengti dviprasmiškumo, kartais, matomai, specialiai vengia minėti Lietuvos vardą. Pvz.: skyrelyje (p. 229) *III rozbiór Polski* rašoma *... podzieliły między sobą resztkę ziem Polski. Stolica państwa, Warszawa, została zagarnięta przez Prusy...*, ir viskas, nei tekste, nei žemėlapyje (p. 230) Lietuva net nepaminėta. Nors ne visada to dviprasmiškumo pavyksta išvengti, pvz.: *Zapamiętaj... w 1795 r. dokonały III rozbioru Polski, wskutek którego polsko-litewska Rzeczpospolita zniknęła...* (p. 231 ir 234). Arba *II rozbiór Polski. Wojna polsko – rosyjska. ... armia polsko-litewska...* (p. 223). Autoriai aprašydami Gegužės 4 d. Konstituciją (p. 220-222), kažkodėl nemini, kad Lenkijos ir Lietuvos valstybė tik tada buvo pavadinta *Polska* (gal, kad išvengti *Zarečzenija* paminėjimo?).

Reikėtų ištaisyti ir keletą netikslumų. Pvz.: p. 218 rašoma *Jego obrady miały ciągnąć się przez 4 lata, do 1792 r.*, tarsi Ketverių metų seimo trukmė buvo tiek suplanuota; p. 223 *... do Lipska, stolicy Saksonii...*, ar ne Drezdenas buvo Saksonijos sostinė? Gal prie plk. Bereko Jeselevičiaus portreto (p. 229) vertėtų pažymėti, kad jis buvo Lietuvos žydas.

Vertinant šį vadovėlį reikia pasakyti, kad autoriai bandė (dažnai minėdami *państwo polsko-litewska*, arba *Rzeczpospolita*) parodyti, kad ir po Liublino unijos tai nebuvo tik *Polska*, bet ne visada tai jiems pavyko. Suprantama, tai Lenkijos istorijos vadovėlis, be to senos istoriografinės tradicijos ir klišės verčia akcentuoti Lenkiją. Bet jei rašant apie Liublino uniją būtų gerai išaiškinti išlikę iki 1791 m. skirtumai tarp abiejų valstybių bei aprašant XVIII a. įvykius motyvuotai paaiškinta, kaip Lenkija ir LDK vis labiau suartėjo bei nenutylint kai kurių smulkesnių faktų, matyt daugelio čia išdėstytų pastabų būtų buvę galima išvengti.